

over seer verbaest staende, en wist niet waer hy met
sijn milde toe-segginge soude blijven, ende was niet
minder bedut, als eertijds *Paris* voor de drie naeckte
Godinnen; seyde even-wel verwondert te zijn, in
die vremdigheydt: want als hy haer van achteren

besagh, dat hem docht, dat sy een Knechtjen droeght,
maer siende van voren, dat het keycken hem dan
vertoonde van een Meysjen. Dit viel noch na de
Konst uyt. Want sy verloften daer na van een Soon,
ende een Dochter.

H E T
T W E E D E B O E C K,
V A N D E
G E N E S I N G E
In 't gemeen.

Het Eerste Capittel.

*Macht der Genees-konste, dickwils de
Nature over-treffende.*

Als de Sieckte ghenoeghsaem
bekendt is, soo en valter niet an-
ders te doen dan de selvige wel te
genesen, het welck alderbest ghe-
daen werdt (ghelijck *Aselepiadis*
seyde) by de gene, die rasch, seker,
ende niet ongenuchelijck en ghe-
neest. Dat is, die sulcke middelen aen-went, de
welcke haestigh helpen, sonder eenigh gevaer zijn,
ende van de Siecken met geen tegenheydt gebruyckt
en werden. De Genees-middelen stekt een Genees-
meester in 't werck, niet alleen als zijnde een dienaar
van de Nature, maer somtijds als een helper, som-
tijds oock als een opper-baas. Want de Konste gaet
in somm'ghe dinghen de Nature te boven: als de
welcke niet alleen de Nature na en volght, maer
oock altemet de selvige te hulp komt, altemet mede
overtref, ende dickwils beter geneest, als de Natu-
re. Want de selfde, zijnde als de meesterliche onses
levens, regeert alles soo bequaem, als sy kan, ende
tracht gheftadigh daer toe, dat het Lichaem, tot het
eynde des levens mochte in ghesontheydt blijven;
ende indien het van buyten met eenigh onghemack
ghedreyght werdt, om het selve na vermogen af te
keeren. Nu al 't gene, dat de Nature, soo in 't be-
houden der Gesontheyt, als in 't genesen der Sieck-
ten, wel doet, sulcx werdt na-ghevolght, ende door
wijflick overleggen gestiert van de Genees-konste,

die anders geen wit en heeft, als de Gesontheydt.
Maer wanneer somtijds de Nature door hartne-
kigheydt van de Sieckte verhindert, ofte van haer
selfs verswackt is, dan komt de Genees-konste haer
te hulpe, ende volvoert het begonnen, ende onvol-
maectt werck, ende maectt alsoo dat langdurighe
Siecken meesten-deel verkorten. Hier-en-boven,
overtrefse noch altemet de Nature. Want sy de
Beenderen, die uyt het lidt zijn, wederom inset, sy
vereenicht de kanten in de wonden, die wijdt van
een geweke waren, ende doet in verscheyde andere
gebreken het voornaemste werck, het welck de Na-
ture niet eens aen en soude grijpen, veel minder wel
uyt-voeren. Ende voorwaer waerom soudent so
veel geleerde, ende treffelicke Mannen soo langen,
ende neerstigen arbeyt hier toe aen-ghewendt heb-
ben, by aldien dese Konste niet wat grooter ende
deftiger uyt en wracht, als de Nature? Gelijck een
Gout-smidt in 't gout, het welck een natuurlicke
stoffe is, aerdige ende konstige dingen werckt, ende
maectt dat het satsoen boven de stoffe is, 't gene de
Nature selve niet en soude kunnen by-brengen;
ende ghelijck de Bouw-konste uyt hout ende steen
de huysen, ende kercken maectt, die de Nature nim-
meermeer en soude kunnen op-bouwen: soo over-
treft oock de Genees-konste, in vele Sieckten te
overwinnen, de Nature selver. Want de Nature
werckt alleen door aen-gheloven ingeven, maer de
Genees-konste werdt gheleyt door de kennisse ende
verstandt. Dewijl dan de Genees-konste de krach-
ten kendt, van alles, dat in de werelt is, ende 't on-
derscheyt weet tusschen 't gene gesont, ende schade-
lick is, soo wacht sy haer van 't gene, ende neemt aen
bet

het andere, waer door sy Sieckten, die anders doodelick souden wesen, verlicht, ende overwint, het welck voor de Nature onmoghelick ware gheweest, om alleen te weghe te brenghen. Kleyne Sieckten werden wel van de Nature overwonnen, maer die swaerder zijn, hebben de Konste van doen.

Het II. Capittel.

1. *Genesinge, bestaende in drie dingen,*
2. *De Soorte van Genees-middelen, zijnde regelrecht strijdende tegen de Sieckte,*
3. *Haer Mate,*
4. *Maniere van gebruycken.*
5. *Fatsoen, ofte Gedaante.*
6. *Bequaemheyde des Tijts,*
7. *Maniere van Leven.*

(1)

In 't ghenesen moet insonderheyde acht ghenomen werden, op drie dinghen, de Soorte van Genees-middel, sijn Mate, ende Maniere om te gebruycken. Wat de Soorte belanght, die bestaet in een, ofte veel. Ende als het een moet wesen, ofte 't selve dient enckel, ofte ghemenght, ende als veel, of sy allegader 't seffens, ofte elck in 't bysonder moet gebruyckt werden. De Mate sal wel aen-ghewesen werden, wanneer men weet hoe sterck de Genees-middel is, van wat hoedanigheyde, hoe dickwils ende hoe langhe men het selve mach in geven. De Maniere van gebruycken wijst aen door wat wegh de Sieckte te verjagen is, op wat plaets de Genees-middelen moeten ghebesight werden, op wat fatsoen, ende op wat tijdt van de Sieckte. Dit moet hy al te samen wel weten, die de Genees-middelen bequaemlick sal gebruycken.

(2) Een Genees-middel is 't gene, dat de Sieckte verjaecht: nu al 't gene de Sieckte verjaecht, doet daer ghewelt op: 't gene gewelt doet, is tegenspannigh: waer uyt volghet dat de Genees-middel nootdackelick de Sieckte moet tegenspannigh wesen, ende dat alle Sieckten verdreven ende ghenesen werden door het ghene, haer recht teghen is. Alsoo werdt kouw door hitte, ende hitte door kouw verjaecht, ende soo voorts. Ende al schijnt het dat eenighe Sieckten door ghelijcke middelen ghenesen, soo zijn even-wel de selvighe de oirfaeck der Sieckte eerst, ende in haer selven, gantsch tegen-strijdende: maer de Sieckte by toeval: ende nemen dese niet in haer selven wegh, maer alleen door het wegh-nemen van haer oirfaeck. Soo verdrijft *Rhabarber*, al is sy heet, de Koortsch, die oock heet is, om dat sy de Gal, die de Koortsch veroirfaeckt, uytwerpt. Ende de Vermoeytheit werdt versacht door de Oeffeninge, om dat sy de Vochtigheyde, die door de Spieren ver-

spreyt was, verdrijft. Braken werdt door Braken opgehouden, ende Loop, met yet 't welck doet afsetten 't geene dat den Loop veroirfaeckt. Ende dit is de rechte Maniere van genesen. Want soo lange de Oirfaeck blijft, soo en kan de Sieckte niet wegh-nomen werden. Ende by aldien men sulcks poogden te doen; soo veel als men van de Sieckte afstrock, soo vele soude de Oirfaeck (die nimmer stil en staet) aen-nemen: ende al schijnt het, dat de Sieckte somtijds wat vermindert is, soo en volghet even-wel daer op, sonder wegh-nemen van de Oirfaeck, geen volkomen ghenesinghe. Als de Sieckte eerst begint, ende noch niet diep ghewortelt en is, dan verdwijntse gantsch met het wegh-nemen van de Oirfaeck: maer als een deel daer van al vast ghestelt is, een deel noch al ghestadigh aen-groeyt, dan en neemt het verdrijven van de Oirfaeck de Sieckte niet al wegh. Derhalven moet eerst de Oirfaeck, ende dan de Sieckte uyt-groeyt werden: want alsoo gaetse met den wortel uyt, datter daer na niet met allen meerder af noch op en staet.

(3) De Mate, ofte groote van 't Genees-middel staet te nemen na de groote van de Sieckte: gelijk na de soorte der Sieckte ghenomen werdt de soorte van Genees-middel: ende na de ghelegentheyde van het deel de maniere ende wegh om 't selve te gebruycken. De soorte der Sieckte werdt door haer eygen ken-teycken aen-ghewesen. De groote, door de kracht ende 't ghewelt van haer toe-vallen, als oock door het af-wijcken van den vorigen, ende natuurlicken standt, waer in het Lichacem was voor de Sieckte. Sulcks werdt vernomen uyt de nature van den Siecken, ende uyt sijn gewoonlicke maniere van leven. Laet yemandt kout ende vochtigh van Naturen zijn, een ander heet ende droogh, wanneer sy beyde een Koortsche krijgen; soo moet den eersten stercker verkoelt werden, als stercker Oirfaeck in hem hebbende, om foodanigen Koortsche te verwecken. Gelijk men bevindt, dat nat hout meerder vyer van doen heeft om te branden, als 't geene dat droogh is, 't welck lichtelick ontsteken werdt. Dan de groote van de Genees-middel, die de groote van de Sieckte aenwijst, moet oock na de gelegentheyde van het deel vermeerder, ende vermindert werden. Dat vast van wesen is, diep leyt, ende wat onghevoeligh is, vereyft stercker Middelen, als 't gene sacht ende ydel is, voor aen komt, ende een scherp gevoelen heeft. Een Voornaem Deel en wil oock geen hevige Middelen hebben, alsoo het selvighe daer door beschadicht, ende verhindert werdt in sijn werckinghen, die tot onderhoudt des levens dienen.

(4) Wat nu het derde belanght, te weten, de Maniere van gebruycken: Onder de Genees-middelen zijn sommige die alleen veranderen, sommige die ledigh maken. Die maer veranderen, die moeten, het

het zy 't gebreck uytwendigh, ofte inwendigh is, op de plaers selve gelyt werden. Het welck in uytwendige licht is, ende in de inwendige moet men weten, door de ontledinghe, waer de deelen onder leggen. De selfde wijft oock niet minder aen de maniere van in-geven, als van op-leggen, want als men weer, door wat wegh de Genees-middelen lichtelicker kunnen ghebracht werden tot het beschadicht Deel, dan is het licht te weten, hoe de selvige dienen ghebruyckt te wesen. Soo helpt men de ghebreken der Herffenen door Middelen, die boven op 't Hoof t ontrent den Kroon-naet van buyten gheleyt, die in de Ooren ghesteken, ofte door de Neus in-ghehaelt werden: maer 't geene men anders mocht in-nemen, heeft daer weynigh kracht. Tot inwendighe ghebreken van de Borst, ende Longe, zijn dienstigh de Genees-middelen, die van buyten op de Ribben gheleyt werden, ende die men van binnen dampswijse met den aefsem in-haelt, als oock die met licken allengskens door de Stroot-ader in de Borst leken, maer niet die dadelick in de Maegh ghesloekt werden. Alsoo geneest men de Maegh ende de bovenste Dermen door Middelen van bovenen, de onderste van onderen, door Clysteren. In de Ontlastingh staet mede te letten op de wegen die de Nature aen-wijft. De Maegh werdt best ontlast door Braken, de Dermen door Kamer-gangh. Het bul-tige Deel van de Lever door het Water, het holle door den Stoel-gangh. De Nieren ende Blaes door het water: de Lijf-moeder door haren eygen hals.

(5) Het *Fatsoen* ofte de *Gedaente van de Genees-middelen* werdt begrepen in dun, ende dick. Welck te ghebruycken staet, wijft ons aen de soorte van 't gebreck, als oock den aert, ende de gelegentheyten van het ghebreckelick Deel. Wanneer dit verre af-leyt, ofte hart ende vast is, soo vereyscht het dunne, ende weecke middelen, op dat die lichter souden doorschieten. Maer het deel, dat nader ofte ydelder is, kan oock met dicke gheholpen werden. Dan alle Middelen, die men in-neemt ofte van buyten gebruyckt om te versachten, te verdunnen, te suyveren, te doen verdwijnen, toonen, dun zijnde, haer meeste kracht. Maer de gene die afweren, te samen trecken, dick maken, stoppen, ofte verstercken, het zy de selvige van binnen, ofte van buyten ghebruyckt werden, hebben haer meeste kracht in dicke gedaente. Die in haer werckinghe tusschen beyden gaen, moeten oock daer na het fatsoen hebben, ghelijck Salven, Syropen, ende diergelijcken. Ende dit is van wegen het fatsoen der Genees-middelen. Wy

fullen nu komen tot de tijt, om de selvige te besighen.
(6) In 't ghenesen van alderhande Sieckten staet voornamelick te letten op de *bequaemheyt des Tijds*. Langhdurighe gebreken en werden nauwlicx geholpen, als door veranderingh van middelen. Een enckele Sieckte, die voor sachte middelen 't sijner tijdt niet en wijckt, moet harder aen-ghetast werden. Daer verscheide middelen na malkanderen noodigh zijn, daer en moet men het laetste niet by der handt nemen, voor dat het eerste sijn werck ghedaen heeft. Soo en moet men een hart gheswel niet soecken te verdrijven, voor al-eer 't selve gemoeigh ende sacht ghemaect is. Want dat soude te vergeefs wesen. Ende even ghelijck de Sieckten in haer stonden, soo veranderen oock de Genees-middelen. In 't beginsel van een Sinckingh staen alleen te ghebruycken, de gene, die te samen-treckende van aert zijn, als de welcke kracht hebben om de selvige te rug te drijven: maer als sy vast ghestelt is, moet men gebruycken middelen om te doen verdwijnen, ofte, als sulcx niet wesen kan, te versweren. Soo moet het oock toegaen in inwendighe Sieckten. Ende wanneer al-dus op de gelegentheyten der gebreken, de verandering van middelen volghet, dan heeft men oock de Nature te baet; ende als die tegen-werckt, dan en kander niet veel goets uyt-gerecht werden.

(7) De *Maniere van Leven* staet oock uyt de Tijden der Sieckte af te nemen. Want in 't beginsel moet men weynigh eren, in 't verhoogen noch weyniger, ende als sy op het hoogste is, alderweynigst: om dat als dan, dewijl alle de Toevallen hevighst zijn, ende de Nature gantsch doende is, om de Sieckte te verteren, daer van niet afgeleyt, noch met het koken van de Spijse elders ghetrocken werde. In Sieckten, die tusschen beyden af-gaen, ende weder komen, gelijk Koortschen, en dient men tegens de tijdt, dat se aen-komen, niet te eten, alsoo men daer door niet het Lichaem, maer de Sieckte voedet. Noch oock wanneer sy op haer hevighste zijn, alsoo als dan door den damp, die het gheheele Lichaem door loopt, de in-ghenomen spijsse komt te verder-ven. Derhalven is alleen bequame tijdt om te eten, als de Koortsch in 't af-gaen is, ofte noch beter, als sy geheel over is.

't Gene dus verre in 't ghemeen gheseyt is, sullen wy nu wat nader gaen onderfoecken, ende van elcke soorte der Genees-middelen aen-wijfen op wat ma-niere de selvige gebruyckt moeten werden, beginnende van de Ontlastinge, die alle Sieck-ten by na gemeen is.